

Vrani Slovenije

// Urša Koce

In kaj družabnost potemtakem je? Pri opazovanju skupin različnih vrst vranov so raziskovalci odkrili nekatere prav osupljive stvari. Vrani se pravzaprav v marsičem vedejo podobno kot ljudje. Pomagajo si pri iskanju hrane in se obveščajo o prehranskih virih, ki jih je vredno izkoristiti. Člani gnezdeče kolonije ali »soseske« se med seboj opozarjajo na nevarnosti, zlasti na plenilce in lovce, pri čemer po tipu alarma prepoznajo vrsto in stopnjo nevarnosti in se skladno s tem odzovejo. Mladi osebkki se igrajo družabne igre, podobne otroškim, pri igri pa si pridobivajo spretnosti, ki jim omogočajo preživetje, ter vzpostavljajo in utrjujejo svoj družbeni položaj. Druženje mladih je tudi priložnost za razkazovanje in iskanje partnerja, ki je večinoma pridobitev za vse življenje. Osebkki, ki niso našli svojega partnerja, pomagajo gnezdečim parom, največkrat svojim staršem, pri vzreji mladičev. Verjetno se nekatere vrste celo pogovarjajo. Najgovornejši so krogarji (*Corvus corax*), ki tvorijo več deset različnih zlogov, domnevno s specifičnim pomenom, kar je primerljivo z besedami v človeškem jeziku.

Številne družabne živali so zelo inteligentne in to drži tudi za vrste iz družine vranov. Vrani po miselnih sposobnostih prekašajo skoraj vse ptice – z njimi se lahko kosajo le papige. Še celo več kot to: čeprav mislijo s precej drugačnimi možgani kot sesalci, se je izkazalo, da so pametnejši celo od večine primatov. Predel ptičjih možganov, ki ima pri miselnih procesih podobno vlogo kot pri sesalcih možganska skorja, se imenuje hiperstriatum. Leži v sprednjem delu možganov in je pri vranih še posebno razvit. Večji ko je hiperstriatum, bolje se ptice odrežejo na testih inteligence. Med vrani blestijo predvsem vrane, krogarji in srake. Odlikujejo jih hitro učenje, odličen spomin, inovativnost, radovednost. In prav te lastnosti jim omogočajo hitro odzivanje na spremenljive razmere v okolju, v čemer tiči tudi skrivnost njihovega uspeha.

Na račun svoje uspešnosti (številčnih populacij) in vedenja pa so si nekatere vrste, zlasti vrane (*Corvus* sp.), krogarji, srake (*Pica pica*) in šoje (*Garrulus glandarius*), nakopale neodobravanje s strani še ene uspešne vrste na tem planetu – človeka. Skozi zgodovino so bile preganjane na različne načine in različno intenzivno, v Evropi zlasti močno od sredine 17. do začetka 20. stoletja, kar je tudi botrovalo upadu njihovih populacij. Streljanje v gnezda, njihovo razdiranje in nastavljanje zastrupljenih kokošjih jajc so bile tedaj splošno sprejete metode za »zatiranje« vranov. Razlogi za preganjanje so povezani zlasti z njihovim oportunističnim načinom prehranjevanja. Človeku ne diši, kadar se lotijo njegovih posevkov in pridelkov (»škodljivci«), če plenijo gnezda drugih ptic, zlasti manjših in bolj priljubljenih pevk (»roparice«), ko v iskanju užitnih odpadkov razmetavajo smetnjake (»vandali«) in hrano izmikajo domačim živalim (»tatice«). Zaloteni pri prehranjevanju na pašnikih s poginulo drobnico so si ustvarili sloves »ubijalcev« ovac in jagnjet. Vendar pa v preteklosti te vrste niso bile

vedno in povsod preganjane. V nekaterih družbah in kulturah so bile pozitivno sprejete, kakšna vrsta celo strogo zaščitena, predvsem tam, kjer so v njih bolj kot nepridiprave prepoznali zlasti pomočnike. Spoštovanje so uživale tam, kjer so kmetje vedeli, da na obdelovalnih površinah poberejo mnogo nevretenčarjev in tako uravnavajo njihove populacije, da ne povzročajo škode na posevkih in pridelkih. Bili so prepričani, da to odtehta škodo, ki jim jo povzročijo same. Pastirji so na pašnikih opazili, da se lotevajo predvsem mrtvih in obnemoglih živali ter ostankov skota in tako preprečujejo razširjanje bolezni. V mestih so v časih pred komunalno ureditvijo skrbeli za red in čistočo, saj so pospravili gomile organskih odpadkov in mrhovine, danes pa so podobna pomoč cestnim službam. V sodobnem času vemo, da je plenjenje pomemben proces v naravi, ki pripomore k vitalnejšim populacijam plenjenih vrst in le v izjemnih okoliščinah povzroča izumrtje kakšne od njih. Ni znano, da bi bila kakšna vrsta ptic ogrožena zaradi plenjenja s strani vranov!

Njihova prehrana je torej zelo raznolika in se znatno spreminja v teku leta. V poletnem času so za večino pri nas živečih vrst najpomembnejši talni nevretenčarji, s katerimi pretežno hranijo tudi mladiče. V jesenskem času pomen pridobijo zlasti plodovi in semena. Še posebno pri krogarju dobršen del prehrane sestavlja mrhovina. Ptičji mladiči in jajca, drugi manjši vretenčarji in gospodinjski odpadki se na jedilniku vranov znajdejo priložnostno in so bolj kot ne le dodatek k njihovi prehrani.

Svetovna zaloga vranov danes šteje 121 vrst. Družina je razširjena po vsem svetu, razen na Antarktiki in Novi Zelandiji. Njeni prvi predstavniki, predniki današnjih vranov, so se na obličju Zemlje pojavili v srednjem miocenu, pred 17 milijoni let. Vrani spadajo med ptice pevke (Passeriformes), ki jim je skupno to, da imajo izjemno dobro razvit sirinks (pevski organ), kar jim omogoča tvorjenje kompleksnih glasov. Njihovi najbližji sorodniki so rajčice (Paradisaeidae), avstralski lončarji (Struthideidae) in srakoperji (Laniidae). V Sloveniji živi in tudi gnezdi deset vrst vranov: krogar, siva in črna vrana, poljska vrana, kavka (pravi vrani), sraka (holarktične srake), šoja (šoje starega sveta), krekovt (krekovti) ter planinska kavka in planinska vrana (planinske vrane). Vsi pri nas gnezdeči vrani so stalnice, negnezdeči osebkki se pogosto klatijo naokrog. K nam pa redno ali občasno prihajajo nekatere vrste s severa in severovzhoda. Večina vrst severne poloble je črnih ali vsaj temnih barv, številne tropske vrste pa bi prej oklicali za papige kakor za vrane. Spola se pri veliki večini vrst po perju ne ločita, obarvanost se med sezonami ne razlikuje. Dober razpoznavni znak naših vrst je oglašanje. Zaradi črnih barv in raskavega oglašanja, a tudi načina življenja, se krogarji, vrane in srake številnim ljudem zdijo odurne (korvofobija). Od tod tudi precej močno zakoreninjeno prepričanje, da jih je preveč in da so njihove populacije potrebne uravnavanja. In ker ima vsaka palica dva konca, tudi kor-

vofobi na našem planetu niso sami. Družbo jim delajo korvofili, ki so vranom še posebej naklonjeni. Tako kot v marsikateri stari kulturi tudi med člani naše družbe vrani žanjejo navdušenje zlasti zaradi svojih izjemnih inteligenčnih sposobnosti in zanimivega vedenja.

Siva vrana (*Corvus cornix*)

Razpoznavni znaki: Trup je pepelasto siv, glava, peruti in oprsje so črni. V območju pojavljanja črne vrane (*Corvus corone*) se pojavljajo križanci, ki imajo v perju različne deleže sive barve.

Življenjski prostor in navade: Naseljuje raznolike habitate: odprto kulturno krajino z večjimi in manjšimi skupinami dreves, parke, velike vrtove in dobrave. Gnezdi solitarno, pari so teritorialni, le izjemoma je na enem drevesu več kot eno gnezdo. Mladi in negnezdeči osebki se združujejo v jate, ki se jim pri prenočevanju zunaj gnezditvenega obdobja pridružijo tudi teritorialni osebki.

Pojavljanje v Sloveniji: Siva vrana je razširjena po vsej Sloveniji, gnezdeča populacija je ocenjena na 8.000-12.000 parov.

Zanimivosti: V njihovi navadi je, da z višine mečejo na tla orehe in školjke in tako pridejo do užitne vsebine. Sive vrane so bile opazovane pri lovu rib z vabo – kosom kruha. Njihova priljubljena prostočasna dejavnost je gunganje na telegrafskih žicah z navzdol obrnjeno glavo.

Črna vrana (*Corvus corone*)

Razpoznavni znaki: Po vsem telesu je črna, sicer pa se ne razlikuje od sive vrane.

Življenjski prostor in navade: Enako kot pri sivi vrani.

Pojavljanje v Sloveniji: Naseljuje severozahodno in severovzhodno Slovenijo, posamezni osebki pa so bili opaženi tudi drugod po Sloveniji. Pri nas gnezdi nekaj deset parov.

Zanimivosti: Črna vrana je razširjena v zahodni Evropi, siva v vzhodni. Območji poselitve se prekrivata v ozkem, nekaj deset kilometrskem pasu, ki poteka tudi prek severne Slovenije. V območju prekrivanja med vrstama prihaja do križanja, križanci so plodni.

Poljska vrana (*Corvus frugilegus*)

Razpoznavni znaki: Telo je v celoti črno. Obrazni del in baza kljuna sta pri odraslih osebkih gola in svetla. Mladi osebki, ki imajo bazo kljuna poraščeno, so zanimljivi s črno vrano, a je njihovo teme višje in bolj stožčaste oblike, perje na nogah je ohlapnejše (»hlače«).

Življenjski prostor in navade: Življenjski prostor poljskih vran je zlasti kulturna krajina, ponekod naseljujejo tudi mestne parke. Gnezdi v kolonijah na drevesih, kjer so v bližini odprte površine za prehranjevanje.

Pojavljanje v Sloveniji: V začetku 20. stoletja pri nas ni bilo znanih gnezdečih kolonij poljskih vran. V 80. letih sta bili pri nas znani dve gnezdeči koloniji z nekaj deset pari (Petišovci pri Lendavi in Čatež pri Brežicah), ena kolonija tik ob meji s Hrvaško (Virje pri Ormožu) ter nekaj drugih domnevnih gnezdišč, zlasti v vzhodni Sloveniji. V letu 1990 so domačini Petišovcev v prepričanju, da gre za škodljivce, zastupili takrat zadnjo gnezdečo kolonijo poljskih vran v Sloveniji in njihova gnezda z dreves sklatili z vodnimi curki. Leta 2004 je bila pri Krškem odkrita nova kolonija. Na tej lokaciji je danes ni več, manjša kolonija pa je bila to pomlad opažena v Brežicah. Jeseni k nam z vzhoda in severa priletijo jate več tisoč osebkov. Del jih ostane pri nas, zlasti v severovzhodni Sloveniji, kjer prezimijo in se klatijo naokrog v mešanih jatah s kavkami in sivimi vranami. Druge odletijo naprej proti zahodu, prek meja Slovenije.

Zanimivosti: Vez med partnerjema je zelo močna in ptice se zadržujejo v parih celo na skupinskih prenočiščih. Na zimskih prenočiščih se jim pogosto pridružijo drugi vrani, denimo kavke, sive vrane in krokerarji. Drugod po Evropi opuščena gnezda poljskih vran zasedajo nekateri sokoli, denimo navadna (*Falco tinnunculus*) in rdečenoga postovka (*F. vespertinus*). Slednja je nanje še posebej tesno vezana.

Krokerar (*Corvus corax*)

Razpoznavni znaki: Telo je v celoti črno, razprt rep ima široko kopjasto obliko.

2: Črna (*Corvus corone*) in siva vrana (*C. cornix*)
foto: Dare Fekonja

3: Križanec med sivo in črno vrano
foto: Yvonne Christ

4: Poljska vrana (*Corvus frugilegus*)
foto: Dejan Bordjan

5: Krokerar (*Corvus corax*)
foto: Miha Krofel

6: Kavka (*Corvus monedula*)
foto: Borut Rubinič

7: Sraka (*Pica pica*)
foto: Matej Vranič

8: Šoja (*Garrulus glandarius*)
foto: Matej Vranič

9

9: Kerkovt (*Nucifraga caryocatactes*)
foto: Peter Strgar

10: Planinska kavka (*Pyrrhocorax graculus*)
foto: Jani Vidmar

11: Planinska vrana (*Pyrrhocorax pyrrhocorax*)
foto: Borut Rubinič

10

Življenjski prostor in navade: Gnezdi predvsem v sredogorju v skalnih stenah, a tudi v kamnolomih in rečnih soteskah. Gnezdo je običajno na skalni polici, včasih tudi na drevesu. Mladi in neteritorialni krokarji se združujejo v večje skupine, ki se klatijo naokrog. Pogosto se prehranjujejo na smetiščih. Pari ostanejo na teritorijih vse leto, njihovi domači okoliši so veliki in zavzemajo tudi do več deset kvadratnih kilometrov. Mrhovina zavzema najpomembnejši del njegove prehrane.

Pojavljanje v Sloveniji: Je dokaj redka vrsta, čeprav njegova populacija v zadnjih desetletjih narašča in je ocenjena na 1.000-1.500 gnezdečih parov. V letu 2008 je bila prvič ocenjena tudi populacija neteritorialnih krokerjev v Sloveniji, in sicer na 3.400-6.400 osebkov. V Sloveniji opazovane jate štejejo do 170 osebkov.

Zanimivosti: Krokraj je drugi največji predstavnik družine vranov in ptic pevkv nasploh. V letu 1995 je bila zabeležena izjemna zimska gnezditvev para v steni na Meljskem Hribu nad Dravo v Mariboru. Jajca so bila izležena v začetku novembra, prvi od štirih uspešno speljanih mladičev pa je poletel na novo leto 1996.

Kavka (*Corvus monedula*)

Razpoznavni znaki: Telo je črno, naša podvrsta ima na zatilju siv nadih. Oči so sinje modre barve.

Življenjski prostor in navade: Prebivajo v mestni, obmestni in kulturni krajini. Gnezdi v kolonijah v pečinah, razvalinah, stavbah, redkeje v drevesnih duplih. Zlasti v poletnem času za prehranjevanje potrebujejo odprto kulturno krajino, kjer pobirajo predvsem talne nevretenčarje.

Pojavljanje v Sloveniji: Danes ni več tako pogosta kot nekdanj, gnezdi pa v SV Sloveniji, v osrednji Sloveniji od Gorenjske do Dolenjske, v Z Sloveniji od Nove Gorice do Sečovelj, ter v pasu od Krasa do Kočevskega. Populacija kavk v Sloveniji v zadnjih desetletjih močno upada, najverjetneje zaradi pomanjkanja primernih gnezdišč na račun obnove ali uničevanja starih stavb. Leta 1995 je bila ocenjena na 3.000-5.000 gnezdečih parov.

Zanimivosti: Kavke so stalno družabne ptice, ki gnezdi, se prehranjujejo in prenočujejo v skupinah. Negnezdeči osebki v koloniji pomagajo gnezdečim parom pri vzgoji mladičev. V Prekmurju je znanih nekaj manjših kolonij kavk, ki gnezdi v drevesnih duplih. Gnezditveni uspeh parov v večjih kolonijah je večji kakor gnezditveni uspeh parov v manjših kolonijah. Največja znana kolonija pri nas je gnezdi v soteski Save nad Trbojami, po dvigu vodne gladine ob zajeztvi Mavčiče pa se je kolonija razselila.

Sraka (*Pica pica*)

Razpoznavni znaki: Perje je belo in črno s kovinskim nadihom, rep je razmeroma dolg.

Življenjski prostor in navade: Odprta krajina s posameznimi visokimi drevesi ali skupinami dreves, ki jih uporabljajo za gnezdenje, gozdni rob, parki, nasadi, sadovnjaki. Zlasti v zadnjih desetletjih je zelo pogosta na obrobjih mest in večjih naselij.

Pojavljanje v Sloveniji: Stalnica, pogosto razširjena, populacija je ocenjena na 8.000-12.000 gnezdečih parov. Ni je v goratih predelih, strnjanih gozdnih območjih in na dobršnem delu Krasa.

Zanimivosti: Gnezdo je prekrito z neurejenim spletom vej, kar otežuje dostop plenilcem. Ta struktura gnezda je posebnost med našimi vrani, od tod pa izhaja primerjava neurejene pričeske s sračjim gnezdom. Mladi osebki se klatijo in združujejo v jate. Odrasli osebki so teritorialni vse leto, pozimi pa se pri prenočevanju pridružijo jatam neteritorialnih osebkov. V preteklosti, zlasti na začetku 20. stoletja, je bila ena najbolj preganjanih vrst vranov pri nas. Sraka je edina nesalska vrsta, ki v ogledalu prepozna samo sebe.

Šoja (*Garrulus glandarius*)

Razpoznavni znaki: Nezamenljiva in najbolj pisana med našimi vrani. Telo je pretežno svetlo rjavo. Peruti so pretežno črne, z belo liso in modrimi krovnimi peresi. Rep je črn, trtica bela in vidna v letu. Teme je črno progasto, na licu ima črn »brk«. Kljun je relativno kratek.

11

Življenjski prostor in navade: Gnezdi solitarno in skrivno v listnatih in mešanih gozdovih, logih in bogato razvitih živih mejah v kulturni krajini. V njeni prehrani prevladujejo semena in plodovi.

Pojavljanje v Sloveniji: Splošno razširjena, zelo pogosta, le v visokogorju jih ni. Gnezdeča populacija je ena najštevilčnejših med vrani v Sloveniji in je ocenjena na 20.000-30.000 parov.

Zanimivosti: Šoje, ki gnezdiijo pri nas, so stalnice in zlasti v času gnezdenja zelo neopazne. V jeseni k nam s severa in vzhoda priletijo jate (invazivna selitev), ki štejejo tudi po več deset osebkov, ustavljajo se v gozdovih, kjer je bogat obrod želoda. Naivnost teh osebkov so v preteklosti izkoriščali šojarji (lovci na šoje), ki so jih privabljali z glasovi drugih ptic in lovili na limanice. Pozimi se posamezne šoje pojavijo tudi v mestnih parkih in na krmilnicah. Šoje pogosto oponašajo druge vrste ptic in živali, pa tudi druge zvoke, ki jih slišijo v svojem okolju. Modrina krovnih peres v perutih je posledica mikrostrukture peres in ne pigmentacije.

Krekovt (*Nucifraga caryocatactes*)

Razpoznavni znaki: Telo je temno rjavo z izrazitimi belimi pegami, podrepno perje je belo.

Življenjski prostor in navade: Prebiva v gorskih mešanih gozdovih s smreko ali jelko. Večinska prehrana so lešniki, hrani se tudi s smrekovimi in jelovimi semeni ter različnimi plodovi. Druga vrsta hrane, značilna za ostale vrste vranov, je pri krekovtu le manjši prehranski dodatek.

Pojavljanje v Sloveniji: Je redek gnezdilec, vezan zlasti na iglaste gozdove. Naseljuje Alpe, Pohorje, okolico Lisce, gozdnate kraške planote in kočevske gozdove. Populacija šteje približno 2.000-3.000 gnezdečih parov. Je ledenodobni relikv, kar pomeni, da so po umiku zadnje ledene dobe in s tem iglastih gozdov v višje in bolj severno ležeče predele pri nas ostali le še na više ležečih otokih.

Zanimivosti: Krekovti se zunaj gnezditvenega obdobja klatijo naokrog po nižje ležečih predelih. Jeseni nabirajo lešnike. Dnevni poleti sežejo tudi do 15 km od gnezdišča. Občasno se krekovti s severa Evrope pozimi

zaradi pomanjkanja hrane v večjem številu priselijo v naše kraje (invazivne selitve). Severna sibirski podvrsta (*N. c. macrorhynchus*) ima daljši in tanjši kljun in se pri nas po dosedanjem vedenju pojavlja zelo redko. Krekovti na severu gnezdiijo v borovih gozdovih in se hranijo zlasti s semeni borov, pri nas živeča podvrsta (*N. c. caryocatactes*) pa ima zaradi prehranjevanja z lešniki debelejši kljun z grebenom na notranjem robu ob bazi.

Planinska kavka (*Pyrrhocorax graculus*)

Razpoznavni znaki: Telo je črno, kljun rumen, noge oranžne.

Življenjski prostor in navade: Prebiva v visokogorju nad gozdno mejo. Je gnezdilka skalnih razpok, od prodora urbanizacije v visokogorje pa zavetje za gnezditve najde tudi v stavbah in drugi infrastrukturi. Pozimi v jatah po nekaj deset osebkov dnevno poletavajo v doline, kjer se prehranjujejo, vendar ne več kot 20 km od gnezdišča. Znano je, da se planinske kavke jeseni priselijo v Kranjsko Goro in Mojstrano in v dolini ostanejo vso zimo. V gorskem svetu, ki ga stalno nase-ljuje človek, so te dnevne selitve manj pogoste, saj tam dobe dovolj hrane.

Pojavljanje v Sloveniji: Razširjena je v alpskem visokogorju, gnezdi 800-1.200 parov.

Zanimivosti: Je ena najvišje gnezdečih vrst pri nas in zelo zaupljiva ptica, ki se brez zadržkov približa planincem, navajena, da jo hraniijo.

Planinska vrana (*Pyrrhocorax pyrrhocorax*)

Razpoznavni znaki: Nekoliko večja od planinske kavke, kljun ima rdeč, daljši in srpasto zavit.

Življenjski prostor in navade: Skalovit gorski svet in gorski pašniki s kratko travno rušo. Pozimi se pomakne niže v doline, vendar redko pod gozdno mejo. Je stalno družabna ptica, gnezdeči osebki se pogosto pridružujejo jatam negnezdečih. Pari branijo teritorij okrog gnezda. Vse leto ostanejo skupaj, tudi člani družine se v prehranjevalnih jatah zadržujejo drug ob drugem.

Pojavljanje v Sloveniji: V Sloveniji je bila doslej opazovana dvakrat, nepotrjeno pa celo večkrat. Prvič sta bili dve ptici opazovani spomladi leta 1933 na Kredarici. Drugo opazovanje je iz leta 1955, ko je Sergej D. Matvejev opazoval par v stenah Tičarice. Oskrbnik doma na Kredarici mu je tedaj poročal o nekaj osebkih, za katere je domneval, da so samci planinskih kavk, ker so bili večji in so imeli rdeče kljune. V istem letu so meteorologi s Kredarice »rdečekljune ptice« videvali vso zimo. Nekajkrat je bila opazovana tudi na sosednjem avstrijskem Koroškem. ●

VIRI

- GEISTER, I. (1995): Ornitološki atlas Slovenije. – DZS, Ljubljana.
- SOVINČ, A. (1994): Zimski ornitološki atlas Slovenije. – Tehniška založba Slovenije, Ljubljana.
- MADGE, S. & BURN, H. (1994): Crows and Jays. – Houghton Mifflin Company, Boston.
- SAVAGE, C. (1995): Bird Brains. – Sierra Club Books, San Francisco.
- HUDOKLIN, A. (2008): Poljska vrana. – *Svet ptic* 14 (1), 22-23.
- VREZEC, A., DENAC, D. & TOME, D. (2009): Krokav *Corvus corax* na ozemlju Slovenije in bližnje okolice: analiza pojavljanja od pleistocena do danes ter odnos človeka do vrste. – *Scopolia* 66, 1-63.